

жаць да залатога фонду беларускага слоўнага мастацтва.

ЛІТАРАТУРА

1. Хоміч, Т. П. Сувязныя паэзіі : [пасляслоўе] / Т. П. Хоміч // Творы : Паэмы. Пераклады. Крытыка / А. Куляшоў ; Вершы. Творы для дзяцей. Паэма. Крытыка / А. Пысін ; уклад. і камент. Т. П. Хоміч ; навук. рэд. Я. А. Гарадніцкі. – Мінск, 2022. – С. 527–536.

2. Куляшоў, А. Творы : Паэмы. Пераклады. Крытыка / А. Куляшоў ; Вершы. Творы для дзяцей. Паэма. Крытыка / А. Пысін ; уклад. і камент. Т. П. Хоміч ; навук. рэд. Я. А. Гарадніцкі. – Мінск : Маст. літ., 2022. – 543 с.

УДК 811.161.3:81'38

Т.Я. Старасценка, праф., д-р філал. навук
(БДПУ, г. Мінск)

КАМУНІКАТЫЎНАСЦЬ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Камунікатыўнасць з'яўляецца аблігатарнай прыметай мастацкага тэксту, паколькі пры інтэрпрэтацы паміж пісьменнікам і чытачом узнікае сутворчасць праз тэкставыя асацыяты, індывідуальна-аўтарскія вобразныя сродкі і імпліцытны сэнс. Дыялагізацыя прازیчнага тэксту ўзнікае на аснове кантактаў розных пунктаў гледжання – наратара, персанажаў, аўтара, прычым такія кантакты адбываюцца не праз эксплікаваныя рэплікі.

Сапраўды, праблема даследавання мовы мастацкага твора – адна з найбольш складаных у сучаснай філалогіі. Гэта выклікана тым, што рэалізацыя эстэтычнай функцыі паэтычнага і прازیчнага тэксту залежыць ад узаемадзеяння творчай задумы з патэнцыяльнымі магчымасцямі моўнай сістэмы. Іх раскрыццё вынікае з чытацкага вопыту, зместу памяці рэцыпіента, для якога мастацкі тэкст становіцца асновай стварэння новых ідэй і вобразаў. У сучасных даследаваннях па камунікатыўнасці мастацкага тэксту закранаюцца пытанні ўзаемадзеяння камунікантаў паэтычнага і прازیчнага дыскурсу, эксплікаванага адпаведнымі моўнымі сродкамі, улічваецца антрапацэнтрычнасць тэксту як формы камунікацыі паміж адрасантам-аўтарам і адрасатам-чытачом (знешняя тэкставая камунікацыя) і паміж унутрытэкставымі суб'ектамі (унутрытэкставая камунікацыя) [1; 2; 3; 4; 5]. Аналізуючы падыходы лінгвістаў да праблемы дыялагізацыі, можна зрабіць вывад, што тэкст становіцца адным са спосабаў прадстаўлення чалавечай камунікацыі як працэсу, удзельнікамі якога з'яўляюцца адрасант (аўтар) і адрасат (рэцыпіент).

Найбольш разнастайна імпліцытная дыялагізацыя праяўляецца ў

аўктарыяльным наратыве. Так, сродкамі эксплікацыі суб’ектаў пашыранай у ім мадэлі «наратар – персанаж» з’яўляюцца няўласна-простае маўленне, ускоснае маўленне, цытаванне, устаўныя канструкцыі, няпэўныя займеннікі як другасныя эгацэнтрыкі, персанажныя модусы ўспрымання, разважання, успаміну, прыём нестандартнага ўспрымання. Сістэма моўных рэпрэзэнтантаў мадэлі «персанаж – персанаж» прадстаўлена суб’ектыўнай мадальнасцю, якая садзейнічае як супастаўленню, так і супрацьпастаўленню розных пунктаў гледжання праз ацэначныя формы, трапеічныя сродкі, кантамінацыю тэмпаральных адзінак, модусныя дзеясловы, канструкцыі з пасівізацыяй суб’екта-асобы і безасабовыя сказы. У аўктарыяльным наратыве рэалізуецца дынамічнае разгортванне пункту гледжання аднаго героя, у выніку чаго мяняецца яго духоўны свет, заснаванае на кантрасце рэтраспекцыі персанажа з яго сучасным станам у дыстантна размешчаных фрагментах тэматычных ліній кантрасных пунктаў гледжання з парадыгматычнай кагезіяй. Вызначаецца спецыфіка ўзаемадзеяння суб’ектаў мадэлей «аўтар – персанаж» і «аўтар – наратар» з рэалізацыяй як унутранага, так і знешняга дыялогу праз інварыянтныя мадэлі «аўтар – чытач», «наратар – чытач».

Сістэматызацыя суб’ектаў камунікацыі дыягетычнага наратыву адбываецца з выяўленнем іх рэфэрэнцыі ў залежнасці ад ідыястылю. Прысутнічае мадыфікацыя «я» ў дыялагічным па сутнасці маналогу праз выяўленне дынамікі «я – я» з рэпрэзэнтацыяй я 1 (мінулага) і я 2 (сучаснага). Заўважаны аўтакамунікатыўны характар мадэлі «я – я» з рэалізацыяй супрацьпастаўленасці я эмацыянальнага і я лагічнага, мадэлі «я – мы» з уключэннем самога моўцы ў склад групы асоб, мадэлі «персанаж – персанаж» са стылістычным супастаўленнем і супрацьпастаўленнем.

Камунікатыўная стылістыка мастацкага тэксту звязана са стылістыкай дэкадзіравання. У стылістыцы дэкадзіравання моўныя сродкі разглядаюцца толькі ў сувязі з мастацкім цэлым, у якім кожны яго элемент (слова, словазлучэнне, звышфразовае адзінства і інш.) уплывае на чытача не асобна, а на аснове мікра- і макракантэксту. Усе элементы мастацкага твора з’яўляюцца сэнсавымі са складанай сістэмай узаемаадносін, супастаўленняў і супрацьпастаўленняў, што надае ім дадатковае значэнне. Прычым эфекты супастаўлення і супрацьпастаўлення дазваляюць адысці ад моўнай нормы і ўспрымаць несінанімічныя і неэквівалентныя адзінкі тэксту як сінонімы і адэкваты. Асабліва такая з’ява ўласціва паэтычнаму тэксту, дзе пад уплывам разнастайных паўтораў узнікаюць адметныя вобразы. Пры гэтым асноўнай стылістычнай апазіцыяй становіцца апазіцыя паміж нормай і

адхіленнем ад нормы. Адхіленні ад нормы ідуць не толькі на ўзроўні тропай, а і на ўзроўні тэксту, забяспечваючы яго звязнасць і структурна-сэнсавую закончанасць.

Пры аналізе паэтычнага тэксту як цэласнай адзінкі, апрача разгляду стылістычных прыёмаў, мэтазгодна звяртацца да больш высокага ўзроўню – прынцыпаў вылучэння стылістыкі дэкадзіравання (канвергенцыя, падманутае чаканне), дзякуючы якім на першы план выходзяць найбольш важныя часткі паведамлення, ствараецца ўпарадкаванасць інфармацыі для расшыфроўкі чытачом раней невядомых яму элементаў кода. На аснове стылістыкі дэкадзіравання мы ўжываем тэрмін «дэкадзіраванне» ў адносінах да паэтычнага тэксту як другой моўнай структуры, калі дзейнічаюць адметныя, залежныя ад складанай сістэмы фанетычных і граматычных суадносін семантычныя збліжэнні і супрацьпастаўленні, адрозныя ад моўнай семантыкі.

Код як сістэма знакаў і правіл іх аб'яднання для перадачы мастацкай інфармацыі не супадаюць у чытача і ў аўтара. Дэкадзіраванне ў многім прадвызначаецца суб'ектыўным успрыманнем і здольнасцю рэцыпіента інтэрпрэтаваць закладзеныя ў тэксце коды. Пры гэтым неабходна памятаць, што працэсы ўспрымання тэксту і яго дэкадзіраванне – самастойныя, а не тоесныя з'явы. Успрыманне – першы этап тэкставай дзейнасці, творчы працэс пазнання, пры якім чытач далучаецца да лексікона і тэзаўрусу аўтара твора. Дэкадзіраванне прадугледжвае валоданне чытачом сістэмай самых разнастайных кодаў (моўнага, прадметнага, сюжэтна-кампазіцыйнага, эматыўнага, вобразна-культуралагічнага, камунікатыўнага, эстэтычнага), якія адлюстроўваюць не толькі лінгвістычныя, а і экстралінгвістычныя аспекты тэксту. Для камунікатыўнай стылістыкі мастацкага тэксту важным паняццем з'яўляецца паняцце ідыястылю, які заключаецца ў адборы і арганізацыі рознаўзроўневых моўных сродкаў, што садзейнічаюць праяўленню моўнай асобы пісьменніка ў структуры, семантыцы і прагматыцы тэксту. Менавіта пісьменнік шукае форму і сродкі падачы матэрыялу, які адпаведным чынам павінен быць дэкадзіраваны чытачом. Спасцігаючы творчую задуму пісьменніка, чытач асэнсоўвае змест мастацкага тэксту не пасіўна, а на аснове актыўна-дзейнаснага падыходу. Гэта значыць інтэрпрэтуе твор з пазіцый уласнай моўнай і сацыяльна-культурнай кампетэнцыі. Таму інтэрпрэтацыю мэтазгодна разглядаць як засваенне рэцыпіентам сэнсавай, эстэтычнай і эмацыянальнай інфармацыі, сканцэнтраванай у вобразнай форме і рэпрэзентаванай рознаўзроўневымі моўнымі сродкамі.

Ідучы ад тэксту, чытач не можа аб'ектыўна паўтарыць задуму аўтара, тым больш для гарманізацыі камунікатыўнасці аўтара і чытача

пазіцыя пісьменніка не з'яўляецца адзінай нормай. Другасная камунікатыўная дзейнасць рэцыпіента накіравана не толькі на ўспрыманне тэкставай інфармацыі і спасціжэнне суб'ектыўна-аўтарскіх інтэнцый, а і на пэўную сутворчасць, або дыялог. Ключавым момантам у дыялагічных адносінах аўтара і чытача з'яўляецца мова мастацкага твора – неабходная ўмова камунікацыі і галоўны сродак фарміравання зместу. Адрасат павінен адэкватна ўспрымаць усе сігналы эстэтычнай інфармацыі тэксту, ацэньваць агульную вобразную структуру мастацкай арганізацыі, інакш кажучы, валодаць сістэмай кодаў, якія дазваляюць расшыфраваць змест і форму мастацкага твора.

Камунікатыўная стылістыка мастацкага тэксту і стылістыка дэкадзіравання як напрамкі сучаснай стылістыкі тэксту набываюць выразны камунікатыўна-кагнітыўны характар. Яны арыентуюцца на апасродкаваны праз тэкст кантакт паміж аўтарам і чытачом. Мастацкі тэкст здольны падтрымліваць сувязь паміж раздзеленымі часам і прасторай удзельнікамі камунікацыі. Пры гэтым пагаджаемся з меркаваннем В. А. Маславай: «Мастацкі тэкст актыўна запрашае нас да дыялогу. І гэта не метафара, а рэальнасць тэксту, які чакае духоўна блізкага яму чытача» [1, с. 19].

Камунікатыўны аспект паэтычных і праявічных твораў патрабуе далейшага даследавання і асэнсавання, што дазволіць выявіць новыя кірункі стылістычнага аналізу.

ЛІТАРАТУРА

1. Маслова В. А. Когнитивный и коммуникативный аспекты художественного текста. Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2014.
2. Болотнова Н. С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня. Томск : Томск. гос. пед. ун-т, 1992.
3. Плеханова Т. Ф. Текст как диалог. Минск : Мин. гос. лингвист. ун-т, 2003.
4. Кудреватых И. П. Стилистическая роль синтаксических единиц (блоков информации) в структуре русского художественного текста. Минск : Белорус. гос. пед. ун-т, 2001.
5. Старасценка Т. Я. Дынаміка камунікатыўнай прасторы беларускага мастацкага дыскурсу XX стагоддзя. Мінск : Беларус. дзярж. пед. ун-т, 2023.